

ספרא וסייפא

פירושים של מושג ההסתברות והשלכותיהם על הערכת המודיעין

דני אפרתי

במאמרו "פירושים של מושג ההסתברות והשלכותיהם על הערכת המודיעין" (מערכות 343) טוען סרן י', כי טעויות מודיעין עלולות לנבוע משתי סיבות: האחת, טעות הנובעת ממגבלות האיסוף – "ייתכן שמערכות האיסוף לא איתרו תנועת יחידות צבא לאורך הגבול, ולכן לא הצליח החוקר לזהות את ההכנות למלחמה". האחרת, טעות בהסבר ההסתברות – טעות הנובעת מהערכה לקויה או מ"הינעלות" על קונספציה שגויה. זיהוי דפוסים אלו של טעות מאפשר תהליך של הפקת לקחים.

עם זאת, מדגיש המחבר, קיימים מקרים שבהם באופן עקרוני לא ניתן להפיק לקחים. מקורם של מקרים אלו באידטרמיניזם הטבוע בטבע הפעולה האנושית – "גם אם היה בידינו כלל המידע האפשרי ושכל מושלם, עדיין בשאלות הנוגעות לעתיד היה חופש הרצון של הנחקר מאפשר לו להכריע אחרת מכפי שהכריע במציאות... זהו מובנו העמוק של חופש הבחירה" (עמ' 11).

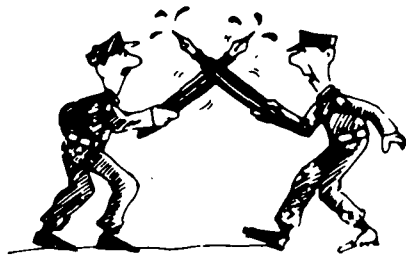
וכן: "ככל שהדילמה העומדת לפני מושא המחקר נעשית יותר ויותר מהותית עבורו, כך הופכים הפרמטרים הפסיכולוגיים והאחרים לפחות ופחות חשובים וההרתעה הופכת ליותר ויותר אוטונומית." (שם).

מקרים אלו אינם ניתנים באופן עקרוני לחיזוי, ולכן אף אין שום משמעות להפקת לקחים מאירוע, שאותו אפרירית לא ניתן היה לחזות.

בבסיס הטיעון שתי הנחות:
★ אידטרמיניזם של הרצון האנושי ("חופש הרצון")
★ אי אפשרות לחזות את מעשיו של מקבל ההחלטות עקב רצונו החופשי.

באשר להנחה הראשונה, לא ניתן לייחס משמעות לאוטונומיה של הרצון שאינה נכללת בשרשרת סיבתית כלשהי. הפקעת הרצון האנושי מכל שרשרת סיבתית הופכת את ההחלטה האנושית לעניין של גחמה אקראית, ובוודאי שאין פרשנות זו מתיישבת עם ההיבטים האמפיריים הנוגעים לקבלת החלטות ולכלל הקשור להתנהגות רציונלית.

ייוכנו, כמובן, שרשרות סיבתיות שונות: האחת היא השרשרת הסיבתית כפי שמופיע בפזיקה הקלאסית. בבסיבה ההנחה כי כל אירוע במציאות הטבעית

מקבל ההחלטות, שכן הם נקבעים בהתאם להקשר התרבותי שבו הוא פועל.

הערכת המודיעין אינה עוד, על פי גישה זו, הקניית ערכי הסתברות להחלטות של "מקבלי החלטות", מדינאים כאנשי צבא, אלא ניסיון לפרש את הלך המחשבה שלהם הכפוף למערכת כללים.

קיימת סיטואציה נוספת שבה, לדעת המחבר, לא ניתן יהיה לחזות דרכי פעולה של מנהיגים: "במרבית המקרים, שבהם מתחבט חוקר המודיעין, עומדת לפני מושא מחקרו דילמה מהותית המצריכה הכרעה בין מספר אפשרויות, שכל אחת מהן עשויה לשרת את האינטרסים שלו בעתיד, והוא אינו יודע איזו אפשרות תהיה הטובה ביותר עבורו. הכרעת הסובייקט העומד לפני הדילמה תהיה אוטונומית."¹²

המאפיין דוגמא זו הוא החלטה שבה דרכי הפעולה שקולות לחלוטין, ולכן מחליט רציונלי עשוי לבחור בכל אחת מבין החלופות.

טיעון זה מוקשה מכמה טעמים:

- א. ספק אם קיימות דרכי פעולה חלופיות השקולות לחלוטין זו לזו בכל אחד מהפרמטרים הרבים המרכיבים אותן (והרי מדובר בהחלטה מדינית המחייבת שקלול של משתנים רבים ביותר).
- ב. ספק אם קיימים "שחקנים" שהרציונליות שלהם גבוהה במידה כזו שהם "ינטרלו" בהחלטתם כל מרכיב פסיכולוגי שאינו רלוונטי להחלטה ועשויים לשקול את הפרמטרים הרלוונטיים באופן נקי.
- ג. ספק אם קיימות סיטואציות המהוות קוניונקציה של א.ר.ב. קרי, שחקנים רציונליים לחלוטין העומדים לפני דרכי פעולה שקולות לחלוטין.

כאן המקום להזכיר את בורודין, הפילוסוף הצרפתי שהתלבט בסוגיית קבלת החלטות בתנאים שבהם דרכי הפעולה שקולות. בדוגמה שהביא עומד חמורו הרעב בפני ערמות קש הנמצאות במרחק שווה מהחמור. היות ואין שום אילוצ על החמור לבחור דווקא בערמה אחת מבין השתיים, המסקנה היא כי החמור האומלל יגווע ברעב.

הוא תוצאה של אירוע שקדם לו; להסביר אירוע משמעו למקמו בשרשרת סיבתית זו.

אנו מניחים שההתנהגות האנושית ניתנת לרדוקציה לשרשרת סיבתית מסוג זה. (גירסה מורחבת יותר של השקפה זו עשויה להתיישב אף עם תורת הקוונטים המחייבת שינוי מושגי בתפיסת הסיבתיות הקלאסית והמרתה בתפיסה ההסתברותית.) אך אף לפי גירסה זו ניתן לראות את ההתנהגות האנושית כניתנת לרדוקציה בחשבון אחרון לפיזיקה.

אפשרות אחרת היא גירסה המעמידה את ההסבר להתנהגות אנושית במישור אפיסטמולוגי זהה להתנהגות בעלי-חיים (הסוציוביולוגיה). הסבר התנהגות ובכלל זה קבלת החלטות יתבסס שוב בחשבון אחרון על שיקולים אבולוציוניים.

ראייה אחרת מראה את ההתנהגות האנושית כמוסכרת על סמך סיבתיות פסיכולוגית (כשהבסיס התיאורטי הוא "פסיכולוגיית המעמקים"), אך אף גישה זו מניחה דטרמיניזם נוקשה.

הגירסה הרביעית שונה משלוש הקודמות לה. היא שוללת אפשרות רדוקציה של ההתנהגות האנושית לרמה הפיזיקלית/ביולוגית/פסיכולוגית וטוענת שהתנהגות אנושית הניתנת להבנה היא תוצאה של "ציות" למערכת כללים המכוננים על-ידי חברה קונקרטית שבה פועל פרט מסוים (ויטגנשטיין, גירן').

על פי השקפה זו לא ניתן לדבר על קבועים אוניברסליים המסדירים את מכלול ההתנהגות האנושית, אלא יש לראות את ההקשר התרבותי הקונקרטי שבו פועל פרט מסוים כדי לפרש את התנהגותו, וממילא קיימים מכלולים רבים כאלו.

גירסה זו עשויה להתיישב עם הנחת "חופש-הרצון", שכן היא שוללת את אפשרותם של הסברים רדוקציוניסטיים להתנהגות האנושית.

ההתנהגות האנושית מפורשת על-ידי הבנת טעם הפעולה של מקבל ההחלטות (שהינו חלק ממכלול הכללים השוררים בחברה שבה הוא חי ופועל), ולא על-ידי הסברים סיבתיים שעניינם הסבר הפעולה האנושית על-ידי סיבה שקדמה לה.

דא עקא, אף לפי גירסה זו ניתן לחזות את מעשיו של